

Nā Ana Mākau ‘Ōlelo - Papa 5

Ke Kumuhana	Ka Mākau	Ka Helu	Ke Ana	NĀ EVIDENCE STATEMENT
Ka ‘Ōlelo	Ka ‘Ōlelo Walewaha (1.1)	5-6.O.1 (Ka Pane Piha)	<p>Ho‘opuka ‘ia ka ‘ōlelo,</p> <p>a) e wehewehe pono ai iā ha‘i i kekahi hana</p> <p>e) e hō‘ike le‘a ai i ka pō‘aiapili hoihoi a pili loa i ka haumana ma ka ‘ōlelo uluwale</p> <p>i) e wehewehe ai i kona kuana‘ike pono‘ī</p> <p>o) e hō‘ulu‘ulu ai i nā mana‘o like ‘ole</p> <p>u) e pono ai ke kama‘ilio</p>	<p>Maopopo i nā keiki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Puana pololei i mea e ho‘omaopopo ai i kona ‘ōlelo, • Ka ‘ōlelo ‘ana i ke ka‘ina hana o kekahi hana, • Maopopo i ke keiki kona kuana‘ike pono‘ī • ‘Ōlelo Hawai‘i wale nō <p>Papa hua‘ōlelo/analula:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ho‘opuka i nā hua‘ōlelo kiko‘ī/pili i ka hana āna e wala‘au ana • Ho‘oka‘ina a ho‘onohonoho i nā mana‘o like ‘ole i mea e hō‘ulu‘ulu ai i ia mana‘o • Ho‘opuka i nā analula/ hopuna‘ōlelo ho‘oka‘ina (a, o) <p>La‘ana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wehewehe ke keiki i ke ka‘ina hana o ka ho‘omākaukau ‘ana i ka laulau no kekahi pā‘ina a me nā loina i a‘o ‘ia ‘o ia no ia hana.
		5-6.O.2 (Ka Ha‘i ‘Ōlelo)	Ha‘i‘ōlelo ma mua o ke anaina e pili i kekahi kumuhana i noi‘i ‘ia me ke kahe kūpono o ka ‘ōlelo.	<p>Maopopo i nā keiki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ‘Ōlelo Hawai‘i wale nō • nā ‘ikepili like ‘ole o kekahi kumuhana ma mua o ka ha‘i ‘ōlelo ‘ana. • Kahe kona ‘ōlelo Hawai‘i • Ka‘ina o ka ha‘i‘ōlelo •

				<p>Papa hua'olelo/analula:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nā hua'olelo kiko'i o ia kumuhana • Ka wehena/ ka pani o ka ha'i'olelo 'ana <p>La'ana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ha'i 'olelo ke keiki i mua o ka panela i kekahi kumuhana āna i noi'i 'ē ai, 'o ka 'aha 'epekema (Science Fair)
		5-6.O.3 (Ka Ha'i 'OLELO)	Ho'okomo 'ia ka 'olelo no'eau ma kahi kūpono.	<p>Maopopo i nā keiki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ka mana'o nui i nā 'olelo no'eau like 'ole • nā 'olelo no'eau like 'ole • ka pilina o ia 'olelo no'eau me ke ao nei/ ka ho'opili 'ana iā ia iho • ke kālailai 'ana i ia 'olelo no'eau i loko ona i hiki ke ho'opuka ma kahi kūpono <p>Papa hua'olelo/analula:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nā hua'olelo o ka 'olelo no'eau āna i ho'okomo ai i kona ha'i 'olelo 'ana <p>La'ana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ma ko ke keiki ha'i 'olelo 'ana ho'opuka 'o ia ka 'olelo no'eau," 'a'ohe mālama pau i ka 'iole" no kona kāko'o 'ana i ka mana'o e mālama i nā 'ukana ma kona huaka'i 'ana i Ni'ihiwai.
		5-6.O.4 (Ka Pō'aiapili 'OLELO)	Kūpono ke ki'ina leo a me ke 'ano o ke kino o ka haumāna e kūlike ai me ka pō'aiapili.	<p>Maopopo i nā keiki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ke ki'ina leo kūpono no nā pō'aiapili like 'ole • Ke 'ano o ke kino ma nā pō'aiapili like 'ole <p>Papa hua'olelo/analula:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <p>La'ana:</p>

	Ka Ho‘omaopopo (1.2)	5-6.O.5 (Ka Ho‘olohe)	Hō‘ike i ka ‘a‘apo ‘ia o ka ‘ike mai loko mai o nā kūmole like ‘ole i lohe ‘ia.	<ul style="list-style-type: none"> • Maopopo i nā keiki: <ul style="list-style-type: none"> • Wae i nā ‘ike kūpono i lohe ‘ia • Puana hou i ka ‘ike kūpono • Hō‘ulu‘ulu i ka mana‘o i lohe ‘ia <p>La‘ana:</p>
		5-6.O.6 (Ka Loina ‘Ōlelo)	Maopopo ka pilina o kona ‘ohana i <ul style="list-style-type: none"> • Kona ‘āina hānau • Kona wahi noho • Ke kahua kula 	<p>Maopopo i nā keiki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <p>Papa hua‘ōlelo/analula:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nā inoa o kona ‘āina hānau, wahi noho, a me kona kahua kula • Nā mo‘olelo/ ‘ikepili o kona wahi noho, ‘aina hānau, a i ‘ole kahua kula • Nā inoa o nā ua, makani, kai o kēia mau wahi paha <p>La‘ana:</p>
		5-6.O.7 (Ka Loina ‘Ōlelo)	Maopopo ka loinā ku‘una o kāna i lohe ai.	<p>Maopopo i nā keiki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nā loinā ku‘una like ‘ole <p>Papa hua‘ōlelo/analula:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nā hua‘ōlelo e kuhi ai i ka loinā ku‘una <p>La‘ana:</p>
		5-6.O.8 (Ka Loina ‘Ōlelo)	Maopopo ka ho‘ohana pololei ‘ia o nā ho‘oho ma‘amau: <ul style="list-style-type: none"> • ‘Ā ‘oia • Tsā/Kā • Hemū/Hele pēlā • Hāmau/Kulikuli 	<p>Maopopo i nā keiki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nā pō‘aiapili kūpono e ho‘ohana ai i kēia mau ho‘oho ma‘amau • Ka mana‘o o kēia mau ho‘oho ma‘amau <p>Papa hua‘ōlelo/analula:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nā ho‘oho ma ka hō‘ike <p>La‘ana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ho‘opuka ‘o ia i kekahi ho‘oho ma‘amau ma ka pō‘aiapili pololei

Ke Mele/ Oli	Ke Kālailai Mele/Oli (2.1)	5-6.MO.1 (Ka 'Ikena Mele/ Oli)	Wehewehe i ka ha'awina o kekahi mele a) me ke kāko'o pū 'ana i kona mana'o ma o nā lā'ana mai ke mele mai e) me ke kuhi 'ana i ka pō'aiapili kūpono e ho'ohana 'ia ai ke mele	Maopopo i nā keiki: <ul style="list-style-type: none"> • Ka mana'o nui o kekahi mele • Ke kālailai 'ana i kekahi mele • Ka pō'aiapili kūpono no ia mele Papa hua'olelo/analula: <ul style="list-style-type: none"> • Nā analula e hō'ike ai i ke kāko'o o kona mana'o La'ana:
		5-6.MO.2 (Ka 'Ikena Mele/Oli)	Ho'ohālikelike i nā mele Hawai'i me ke kālele pū 'ana i nā loina ku'una o ke mele.	Maopopo i nā keiki: <ul style="list-style-type: none"> • Nā loina ku'una • Ka mana'o o kekahi mele • Ka mo'olelo o kekahi mele • Ka ho'ohālikelike 'ana i nā mele Papa hua'olelo/analula: <ul style="list-style-type: none"> • Nā analula/hua'olelo ho'ohālikelike La'ana:
		5-6.MO.3 (Ka 'Ikena Mele/Oli)	Ho'ohālikelike 'ia ke mele i lohe 'ia me ka mea i kākau 'ia.	Maopopo i nā keiki: <ul style="list-style-type: none"> • ke kani/ leo/ ki'ina leo o nā 'ano mele like 'ole • Ka ho'ohālikelike 'ana i kekahi mea i lohe 'ia a me kekahi mea āna i heluhelu ai Papa hua'olelo/analula: <ul style="list-style-type: none"> • Nā hua'olelo o kekahi mele La'ana:
Nā 'Ano Kākau (3.1)		5.K.1 (Ka Palapala Mo'olelo)	E kākau i ka mo'olelo me ka hō'ike i: a) ke 'ano a me ka hana o ka mea nona ka mo'olelo e) kona pilina i ka 'āina i) kekahi ha'awina i a'o 'ia o) nā hi'ohi'ona e pono ai ka mo'olelo (hāme'e, pō'aiapili, hihia, ho'oponopono, a pēlā aku)	Hiki i ka haumāna ke haku i mo'olelo me kēia mau hi'ohi'ona ko'iko'i i loko: a) ke 'ano a me ka hana o ka mea nona ka mo'olelo e) kona pilina i ka 'āina i) kekahi ha'awina i a'o 'ia o) nā hi'ohi'ona e pono ai ka mo'olelo (hāme'e, pō'aiapili, hihia, ho'oponopono, a pēlā aku)
		5.K.2	Ho'onohonoho 'ia nā mana'o nui o kekahi kumu hana.	Ma ko ka haumāna kākau 'ana e hō'ike 'ia ai:

Haku 'ia e nā kumu ma ka hālāwai haku nīnau Kepakemapa

Ke Kākau		(Ka Palapala Wehewehe)		<ul style="list-style-type: none"> - Ke Kumuhana i wehewehe mōakāka ‘ia - Nā ‘ikepili kiko‘ī e kāko‘o ana i ke kumuhana - Ke kahe kūpono ‘ana o nā mana‘o ma o nā māhele ko‘iko‘i o ke kākau (ho‘olauna, wehewehe, panina)
	5.K.3 (Ka Palapala Kūpale Mana‘o)	Kūkulu mōakāka ‘ia ka mana‘o me ke kāko‘o piha ‘ia ‘ana ona a) me ka ho‘ohana ‘ana i la‘ana mai kekahi kūmole e) me ka ho‘ohana ‘ana i mau kūmole ‘oko‘a i) me ke kālailai ‘ana i ke ‘ano o kekahi mea i ‘imi noi‘i ‘ia		<p>Ma ko ka haumāna kākau ‘ana e hō‘ike ‘ia ai:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ko ka haumāna mana‘o no kekahi kumuhana. - Ko ka haumāna kālailai ‘ana i ke ‘ano o kekahi mea i ‘imi noi‘i ‘ia - Ka ho‘ohana ‘ia o nā la‘ana (2-3 a ‘oi la‘ana) e kāko‘o ana i kona mana‘o no ia kumuhana. - Ka ho‘ohana ‘ia ‘ana o nā kūmole ‘oko‘a (1-2 kūmole ‘oko‘a) no ia mau la‘ana kāko‘o.
	Nā Loina Mo‘olelo (3.2)	5.K.4 (Ka Ha‘awina ‘Ike Ku‘una)	E kākau a wehewehe i ka waiwai o ka loinā ku‘una i a‘o ‘ia ma ka mo‘olelo.	<p>Ma ko ka haumāna kākau ‘ana e hō‘ike ‘ia ai:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ka ha‘awina ko‘iko‘i o ka mo‘olelo - Ka wehewehe piha ‘ia me nā kāko‘o he 2 a ‘oi mai ka mo‘olelo mai.
	Nā Loina Kākau (3.3)	5.K.5 (Ke Kaona)	Wehewehe ‘ia ke kaona no ka hō‘ike ‘ana i kekahi mana‘o pālua o ka ‘ōlelo ho‘okahi ma nā pō‘aiapili like ‘ole.	<p>Maopopo i ka haumāna: Nā mana‘o kaona o kekahi ‘ōlelo i a‘o ‘ia.</p> <p>Hiki i ka haumāna ke wehewehe piha i:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 2 a ‘oi mana‘o ‘oko‘a o ka ‘ōlelo i a‘o ‘ia. - Ka pō‘aiapili kūpono e ho‘ohana ‘ia ai ia kaona

		5.K.6 (Ke Kiko a me ka Pela)	Pololei ka pela ‘ana a me ka ho‘ohana ‘ia o nā kiko.	Mo ko ka haumāna kākau ‘ana e hō‘ike ‘ia ai: <ul style="list-style-type: none"> - Ka pa‘a o nā lula no nā hua ma‘aka/na‘ina‘i - Ka pa‘a o nā lula no nā kiko (pau, pū‘iwa, nīnau, a pēlā wale aku) - Ka pa‘a o ka pela pololei ‘ana i nā hua‘olelo kūpono no kēia pae
		5.K.7 (Ka Ho‘onohonoho Kākau)	‘Ohi‘ohi a ho‘onohonoho ‘ia ka ‘ikepili e pono ai ke kākau ‘oloke‘a i mea e kūkulu pono ‘ia ai kona mana‘o.	Maopopo i ka haumāna: pehea e noi‘i ai i ka ‘ikepili e pono ai kāna kākau ‘ana. Pa‘a i ka haumāna ke ka‘ina hana kūkulu pepa. <ul style="list-style-type: none"> - Ho‘olālā (‘oloke‘a, ki‘ikuhi, a pēlā wale aku) - Kāmua - Paka - Kākau hou
		5.K.8 (Ka Pilina‘olelo)	Ho‘ohana ‘ia nā analula pololei ma ka pō‘aiapili kūpono e mōakāka ai ka mana‘o nui.	Ma ko ka haumāna kākau ‘ana e hō‘ike ‘ia ai: <ul style="list-style-type: none"> - Nā māmala‘olelo piha i kākau ‘ia me ka mōakāka - Ka pa‘a o nā lula no nā pilina‘olelo kūpono o kēia pae - Ho‘ohana ‘ia nā analula kūpono no kēia pae.
		5.K.9 (Nā ‘Ano Kākau)	‘Ike ‘ia ka ‘oko‘a o ke ‘ano kākau ma nā pō‘aiapili like ‘ole.	Ma ko ka haumāna kākau ‘ana e hō‘ike ‘ia ai ke ‘ano kākau kūpono no ka pō‘aiapili. ‘Ike ‘ia ka pa‘a o nā lula no kēlā me kēia pō‘aiapili kākau.
	Nā ‘Ano Heluhelu (4.1)	5.H.1 (Ka Heluhelu Mo‘olelo)	Kūkulu ka haumāna i kona mana‘o a. ma o nā la‘ana mai ka mea āna i heluhelu ai. (2 a ‘oi la‘ana) e. ma o ka kālailai ‘ana i ka mana‘o o ka mea kākau	•Maopopo i ke keiki: e kūkulu i kona mana‘o pono‘T me ke kāko‘o pū ‘ana kona mana‘o me nā mea mai ka mo‘olelo; i ka ho‘opili ‘ana o kona mana‘o pono‘T me ka mana‘o o ka mea kākau

Ka Heluhelu			•Hiki i ka haumana: ke ‘ike i ke kūana ‘ike o ka mea kākau i mea e kūkulu ai i ka mana‘o pono‘T
	5.H.2 (Ka Heluhelu Mo‘olelo)	Kālailai ‘ia ke ka‘ina hana o ka mo‘olelo a me ka pilina o nā hanana i ka holo ‘ana o ka mo‘olelo.	•Maopopo i nā keiki: ke ka‘ina o ka mo‘olelo, ka pilina o ka hanana me ka hopena o ka mo‘olelo •Hiki i ka haumana: ke kuhi i ke kumu ka loli ‘ana o ka mo‘olelo
	5.H.3 (Ka Heluhelu Mo‘olelo)	Ho‘ohālikelike ‘ia nā hi‘ohi‘ona like ‘ole o ka mo‘olelo.	•Hiki i ka haumana: ke ho‘ohālikelike i nā wahi like ‘ole, nā me‘e like ‘ole, a me ka pō‘aiapili kekahī •Hiki i ka haumana: ke kāko‘o i kona mana‘o me nā ‘ikepili kiko‘T o ka mo‘olelo/nā mo‘olelo
	5.H.4 (Ka Heluhelu Mo‘olelo)	Kālailai ‘ia nā mo‘olelo ‘oko‘a e ‘ike ai i nā ‘ano ‘oko‘a o nā mo‘olelo Hawai‘i.	•Maopopo i ka haumana: i nā kumu ‘oko‘a o nā mo‘olelo Hawai‘i; nā ‘ano mo‘olelo Hawai‘i •Pono ka haumana: e ho‘ohālikelike i nā ‘ano mo‘olelo Hawai‘i ‘oko‘a
	5.H.5 (Ka ‘Apo Mana‘o)	Hō‘ulu‘ulu ‘ia ka mo‘olelo ma ke ‘ano he ho‘opōkole me ka hō‘ike ‘ana i nā mahele ko‘iko‘i a me ka mana‘o nui o ia mo‘olelo.	•Maopopo i ka haumana: ka hō‘ulu‘ulu ‘ana o ka mo‘olelo; ka mana‘o nui o ka mo‘olelo; nā hanana ko‘iko‘i •Pono ka haumana: e unuhi i ka ‘ike ko‘iko‘i a ho‘opōkole; kālailai i ka mo‘olelo i mea e pane ai i ka nīnau a huli i ka man‘o nui
Nā Loina Heluhelu (4.2)	5.H.6 (Ka ‘Ike Ku‘una)	Mālama ‘ia ka ‘ikena ku‘una a me ke kuana‘ike Hawai‘i.	•Maopopo i ka haumana: ka pilina o nā mea like ‘ole (nā inoa, nā wahi, nā mea) me ka mana‘o/ke kumu o ia mea •Pono ka haumana: e wehewehe i ka mana‘o o ka hua‘ōlelo kiko‘T
	5.H.7 (Ka ‘Ike Ku‘una)	Wehewehe ‘ia nā loina ku‘una o ka mo‘olelo me ke kāko‘o ‘ana i kona mana‘o.	• Maopopo i ka haumana: nā loina ku‘una a kāko‘o i ka mana‘o o ia ‘ōlelo/loina me kona mana‘o pono‘T •Pono ka haumana: e ho‘ohana i ‘elua a ‘oi la‘ana e kāko‘o ai i kona mana‘o
	5.H.8	Ua pa‘a nā pilina‘ōlelo a me nā hua ‘ōlelo e heluhelu ai i nā	•Maopono i ka haumana: ka mana‘o o nā hua ‘ōlelo hou, ka pilina‘ōlelo; ka

		(Nā Kahua Heluhelu)	mo‘olelo no ia pae me ka maopopo.	ho‘ohana ‘ana i nā hua ‘ōlelo a me ka pilina‘ōlelo me ka pono e ‘ike ai ka mana‘o
		5.H.9 (Nā Kahua Heluhelu)	Maopopo ka mana‘o o kekahi hua‘ōlelo hou ma o ka pō‘aiapili mo‘olelo/ māmala‘ōlelo.	•Maopopo i ka haumana: ke kālailai ‘ana i ka pō‘aiapili o ka māmala ‘ōlelo e ‘ike ai i ka mana‘o o nā hua ‘ōlelo hou; ke kuhi i ka mana‘o o ka hua‘ōlelo ma o ka pō‘aiapili
		5.H.10 (Ke Kaona)	Wehewehe ‘ia ka mana‘o nui o kekahi ‘Ōlelo No‘eau e hō‘ike ai i ke kuana‘ike Hawai‘i me ke kāko‘o.	•Pono ka haumana: e kālailai i ka ‘ōlelo no‘eau e ‘ike i ka mana‘o nui o ia ‘ōlelo •Hiki i ka haumana: ke wehewehe i ka mana‘o o ke kū‘ana ‘ike Hawai‘i me ke kāko‘o pū ‘ana me 2 a ‘oi la‘ana kiko‘ī
		5.H.11 (Ke Kaona)	‘Ike ‘ia ho‘i he nīnau ka nane e pane ai a wehewehe ‘ia me ke kāko‘o.	•Maopopo i ka haumana: ke ‘ano o ka nane •Pono ka haumana: e kālailai i ka nane a pane; e kāko‘o pū i kona mana‘o me ke kumu o kona no‘ono‘o ‘ana; e ho‘ohana i ‘elua a ‘oi la‘ana e kāko‘o ai kona mana‘o
		5.H.12 (Ke Kaona)	‘Apo ‘ia nā mana‘o pālua o kekahi ‘ōlelo e hō‘ike ai he Kaona nō ia ‘ano mana‘o.	•Pono ka haumana: e ‘ike i ke kaona; e kālailai i ka ‘ōlelo a ho‘ohālikelike i ka mana‘o pālua o kekahi ‘ōlelo kaona •Hiki i ka haumana: ke wehewehe i ke kaona o kekahi ‘ōlelo
		5.H.13 (Nā ‘Ano Palapala)	Kālailai ‘ia he mau kūmole no ka wae ‘ana i ‘ike i pili i kekahi kumuhana kiko‘ī.	•Pono ka haumana: e kālailai i nā kūmole; wae i ka ‘ike ko‘iko‘i mai nā kūmole i pili i kekahi kumuhana; ho‘ohana i ka ‘ike e wehewehe ai kona mana‘o •Maopopo i ka haumana: ka unuhi ‘ana i ka ‘ike mai kekahi kūmole mai; ka ho‘ohālikelike ‘ana i ka ‘ike; kekahi kūmole kūpono ma ka noi‘i ‘ana